

Emir MUSTAFA, Mertol TULUM (Haz.), Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul'u: İnsan ve Toplum Hayatı-Varlıklar ve Nesnelere. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020, ISBN: 978-625-7014-09-0. 462 sayfa.

Arş. Gör. Meltem ÖKSÜZ*

Rıza Tevfik'in 12 Mayıs 1922'de yayımladığı "Tuhaf Bir Kitap" başlıklı değini yazısı, bekçi destanlarına dikkat çeken ilk incelemedir. Bekçi destanları; İstanbul'a, ramazana ve sokaktaki insanın bilincine dayalı içerikleriyle, o tarihten günümüze kadar Türk halk bilimi ve Türkoloji sahası araştırmacılarının ilgi odağında kalmıştır. Türkoloji camiasında metin yayımının tecrübeli akademisyeni Mertol Tulum'un, Rıza Tevfik'in kısa değinisinden yaklaşık yüzyıl sonra yayımladığı *Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul'u* (2020) adlı kitap da bu metinler hakkındaki son çalışmadır.

Yaklaşık yetmiş yıldan beri yayımlanmakta olan bekçi destanları, farklı başlık ve tür adlandırmalarına rağmen -Mertol Tulum'unki de dâhil- yeni taş basmaları ve yazmaların bulunmasıyla genişleyen ortak metinlere dayanmaktadır. Bugüne kadar yayımlananlar sırasıyla; Ignác Kúnos'un 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı coğrafyasında derlediği türkülerin arasında yer alan ve 19 fasıldan oluşan bekçi türkeleri (derleme), Muhtar Yahya Dağlı'nın 1948'de çıkmış *İstanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mani Katarları* (taş basması metin yayımı ve inceleme), Amil Çelebioğlu'nun 1973'te yayımladığı *Ramazannâme* (yazma metin yayımı ve inceleme), Naci Kum'un Adana'da bir sahafta bulunduğu taş basması nüshaya dayanarak 1951-1954 arasında *Türk Folklor Araştırmaları*'nda tefrika ettiği 9 sayıdan oluşan "Bekçi Baba Destanı" parçaları (taş basması) ve Sabri Koz'un 1995'te yayımladığı *Bekçi Baba Ramazan Fasılları* (taş basması ve edisyon-kritik) adlı çalışmalarıdır. Bu bekçi destanlarında aynı edebî biçime bağlı kalınarak (8'li hece ve kafiye bakımından mani şeklinde) mekânları, olayları, insanları ve hayata dair pek çok farklı konudaki hususlarıyla 18. yüzyılın ikinci yarısındaki İstanbul ve tüm detaylarıyla şehrin ramazan yaşantısı anlatılmaktadır.

Mertol Tulum'un kitabı kendisinin çalışmasına kadar yayımlanan toplamda 139 fasıllı bu metinler bütününe yeni fasıllar eklemek gibi önemli bir katkının yanında düzenlenişi ve bakış açısıyla bekçi destanlarının tür tasnifine ve anonimliğine dair farklı bir kabule sahiptir. Tulum, kitabı hazırlarken Atatürk Üniversitesindeki yazmaya ve Muhtar Yahya Dağlı'nın çalışmasının metnini oluşturan taşbasması nüsha ve Millet Kütüphanesinde bulunan Ali Emîrî'ye ait bugün mecmua numarası hakkında ne yazık ki bilgi sahibi olmadığımız parçalara ek olarak Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa bölümünde kayıtlı bir yazmada 23 yeni fasıl (Mertol Tulum'un adlandırmasıyla "ayırım") tespit ederek bu parçaları da içeren bir edisyon-kritik çalışması gerçekleştirmiştir. Dağlı ve Çelebioğlu'nun yayımladığı Latin harfli metinler edisyon-kritik çalışmasında kullanılmıştır. Dolayısıyla Tulum'un 162 fasıllı yayımı mevcut literatürdeki en hacimli kaynak durumdadır.

Kitabın, önceki çalışmalardan ayrılan yönleri ise şunlardır: Türün adlandırılmasındaki görüş, söz konusu metinlerin anonim olup olmama niteliğine yaklaşımı, tür adından bağımsız bir başlık seçilmiş olması ve metinlerin konulara göre ayrılıp yeni bölümler ve

*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman/Türkiye, simsekkmeltem@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6774-5793.

alt başlıklar hâlinde sunulması. Belirtilmelidir ki konusunu ramazan yaşantısının, beklelerin ve farklı detayların teşkil ettiği bu metinlerin tür olarak adlandırılmasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Mertol Tulum kitabında, önceki çalışmalarda “mani tipinde ancak destana yakın”, “mani katari”, “ramazan faslı”, “bekçi destanı” hatta “bekçi türküsü” şeklinde adlandırılan bu metinlerin latife türünde kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Bu durumu gerekçelendirirken yapıya değil, metinlerin içeriklerindeki mizah ögesine değinir: “*Bu iskeleti doldurup şekillendiren malzeme ise, pek azı hariç, aynı sistemle kaftıyelenmiş, hece sayıları değişmez, hepsi sekiz heceli mısraların katıldığı dörtlüklerden oluşan manzumelerdir. Kullanılan dil, dile getiristeki eda ve tarz, konuyu ele alış ve işleyişte seçilen yol yönleriyle ise, bunların her biri eski edebiyatımızın latife türündeki örnekleri sayılmak gerekir.*” (s. 22) Bu metinleri sınırları geniş latife türünde değerlendirmek Türk halk bilimi ve Türkoloji sahasındaki mevcut tasniflerden oldukça farklı bir yorumdur.

Söz konusu metinlerin anonimliği veya tek bir yazara ait olması noktasında da Mertol Tulum, önceki araştırmacılardan ayrı bir yerde durur. Tulum, bu metinlerin tamamının Emir Mustafa isminde bir yeniçeri ozanı tarafından kaleme alındığından emindir ve kitabın kapağına da yazar ismi olarak Emir Mustafa’yı eklemiştir. Amil Çelebioğlu da Atatürk Üniversitesindeki nüshanın sonuna yakın bir dizide ismi geçen Emir Mustafa’nın bu destanların yazarı veya derleyicisi olabileceğini belirtmiştir ancak bu konu hakkında kesin bir bilgi eksikliğinden ötürü elindeki metni yalnızca *Ramazanname* adıyla yayımlamıştır. Sabri Koz da 1995’te taş basması metne dayanan yayımında (bu nüshada Emir Mustafa adı mevcut değildir) bir yazar adı vermemiştir. Mertol Tulum ise Amil Çelebioğlu’nun söz ettiği ihtimali kendi düzenlediği fasıllarla bağlantılı olarak çok kuvvetli görüp metnin yazarının kesinlikle Emir Mustafa olduğunu belirtir. Emir Mustafa’nın bu şiirleri bir ozan olarak sözlü kültürde yaratma yahut onun bu şiirlerin yalnızca bir yazıcısı olma durumu akıllara “*Homer Sorunu*”nu getirir ve meseleye halkbilimsel açıdan bu gözle yaklaşılabilir.

Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul’u, başlığı açısından da ayrı bir yerde durur. Amil Çelebioğlu, Muhtar Yahya Dağlı ve Sabri Koz tarafından hazırlanan önceki yayımların başlıkları orijinal metnin bir yerinde kayıtlı olan ve tür adı niteliği gösteren isimlerdir. Bu kitapta ise *Ramazanname*’den (Atatürk Üniversitesi nüshasındaki ilk faslın başında *Ramazanname* ifadesi vardır) ve “Bekçi Baba”dan (taşbasması nüshanın sonunda “fihrist-i bekçi baba” yazmaktadır) farklı olarak tür adı veya “ramazan” ve “bekçi” gibi bu metinlerin genel içeriğini ortaya koyan bir isim yerine içeriğin geniş kapsamını yansıtaacak bir başlık tercih edilmiştir. Mertol Tulum, başlığı kitabın pek çok detaya yer veren yönünü öne çıkarmak için tercih ettiğini belirtir: “... *ansiklopedik bilgi içeriğini yansıtır olacağını da göz önünde bulundurarak, ayrıntılı bir başlık verilmesinin daha uygun düşeceğini ve bunun daha yaraşır olacağını değerlendirdik.*” (s. 23-24). Bekçi destanlarının 18. yüzyıl ve İstanbul’a dair geniş içeriklerini yansıtan bu başlık büyük bölümü daha önce yayımlanmış ve -adlandırmalardaki nüanslara rağmen- bir tür olarak kabul edilen bu manzumelerin teşkil ettiği literatürde keşişmeye dayalı bir belirsizlik yaratabilir.

Kitaptaki bir diğer farklı yaklaşım da önceki yayımlarda orijinal metinlerdeki fasıl adlarına ve dizilişe uyulurken Mertol Tulum’un fasıl adlarının büyük bölümünü içeriklerine göre değiştirmesi ve yerlerini temalara göre yeniden sıralamasıdır. Bu tercih aynı konudaki fasılları benzer adlandırmalarla yan yana getirip bir konu bütünlüğü sağlarken metinlerin özündeki bilinci ve genel dikkati ortaya koymaktadır. Bu tercih, eseri bütünlüştürken fasılların kendi dönemlerinde nasıl bulunduğunu araştırmayı imkânsız hâle getirmektedir. Nitekim önceki yayımlarda fasılların isimleri ve düzensiz ama organik yapıları korunmuştur. Metin tamirinin yanı sıra konu ve diziliş hususunda bir düzenlemeyi de

içerebilen edisyon-kritik çalışmaları, halk biliminde Fin metodunun bir uygulama biçimi olarak kabul edilir ve *urformu* elde etme arayışları ve “yeniden kurma” çalışmalarıyla çeşitli noktalarda benzeşir.

Bu yeni dizilişe göre kitap beş bölümden oluşur. Bölümlerin içerdikleri konular ve bu konulara verilen başlıklar şöyledir: “Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul’u” başlıklı birinci bölümde ağırlıklı olarak mekân odaklı manzum parçalar bir araya getirilmiştir. Bu fasıllarda Edirne, Bursa, İstanbul olmak üzere üç payitahtlık yapmış şehirden, İstanbul’un ününden, yapılarından ve semtlerinden bahs olunur. “İstanbul’da Ramazan” başlığını taşıyan ikinci bölümde ramazan’a özgü özdeş iki tip olan bekçi-davulcu/davulcu-bekçi tanıtılıp bekçinin ve davulcunun dilinden bu meslekleri nasıl ve neden seçtiklerinden söz edilir. İnsanın toplumu ve toplumun insanı “birey” olarak değil, “meslek”le bütünleşik yorumladığı bir döneme ait bu metinler meslekler ile insanlar arası ilişkiler ve toplumsal kimlikleri çalışmak için çok canlı malzemeler sunmaktadır. İstanbul’un ramazan yaşantısını içeren fasıllar da bu bölümde yer alır.

“Şehzade Selim’in Doğumu Münasebetiyle Ramazan’da Yapılan Donanma” isimli üçüncü bölümde şehzadenin doğumu münasebetiyle ramazanda yapılan donanmadan, donanmanın süslenmesinden, esnafın donanmaya nasıl hazırlandığından bahsedilir. “İnsan, Toplum Hayatı, Varlıklar ve Nesnelere” başlığını taşıyan dördüncü bölümde toplum içinde insan ve insan tipleri, para ve paraların türleri, hayvanlar, meyveler vs. olmak üzere hayata dair pek çok konu hakkında düzülmüş şiirler yer alır. Beşinci ve son bölümse “Bir Fetih Hikâyesi ve Bir Dilek” başlığını taşır. Bu bölüm Adakale’nin fethi ve Kâbe’yi görme isteğinden bahseden dörtlükleri içerir.

Ana bölümlerde yer alan metinleri titiz bir edisyon-kritik çalışmasıyla hazırlanmış ve gerekli yerlere açıklama dipnotları konarak önceki metinlerdeki okuma yanlışları düzeltilmiş bu kitap, metni itibarıyla eldeki bekçi destanı çalışmalarının en hacimli ve karşılaştırmalı araştırmasıdır. Fakat bu değerli kaynaktaki metinlerin kitaplaşırken akademik gelenek içinde ve bağlamlarındaki niteliklerinden farklı değerlendirilip adlandırılmaları her ne kadar kendi içinde tutarlı bir tercih olsa da- alanın araştırmacıları ve literatür açısından çözülmesi gereken bir belirsizlik içermektedir.